

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

Petr Sommer

(30. listopadu 1949 Rakovník – 12. srpna 2023 Praha)

Cesty historie a archeologie se v posledních letech poněkud rozcházejí. Archeologie, opírajíc se o hmotné památky, směřuje, byť pozvolna a, doufejme, snad ne nenávratně, k přírodním vědám. Jestliže dříve bývala archeologie často nařčena z toho, že spíše dokládá z písemných pramenů známá historická fakta, pak dnes můžeme sledovat opačný proces. Stejně jako historie se ale i archeologie stále víc obrací k jedinečným jevům a směřuje k atomizaci bádání. S Petrem Sommerem bohužel odešel archeolog, který se do posledních chvil snažil atomizaci i rozluce archeolo-

gie s historií zabránit. O jeho přístupu svědčí celé jeho badatelské dílo, věnované převážně českým dějinám raného středověku.

Petr Sommer se narodil 30. listopadu 1949 v Rakovníku. Po absolvování rakovnického gymnázia začal v roce 1968 studovat archeologii na pražské filozofické fakultě. Mezi jeho učitele patřili především Rudolf Turek a Jiří Sláma. Výraznou stopu ale v jeho historicko-archeologickém myšlení zanechal František Graus, jehož seminář navštěvoval před jeho emigrací do Německa, resp. do Švýcarska.

Filozofickou fakultu Petr Sommer dokončil v roce 1973. V příštích třech letech pracoval ve Východočeském muzeu v Pardubicích a následně v Muzeu hlavního města Prahy. Své trvalé působiště našel v roce 1976 v Archeologickém ústavu Československé akademie věd. Příchod do ústavu mu otevřel díky Miroslavu Richtrovi a Zdeňku Smetánkovi zcela nové perspektivy. Především důraz na studium středověké archeologie, jež na pražské fakultě byla zastíněna archeologií pravěkou a slovanskou, mu rozkryla nejen zcela novou badatelskou perspektivu, ale zároveň před něj předestřela originální metodologické přístupy. Stejně jako pro jeho mladé kolegy, kteří se začali věnovat středověku, představovala nová disciplína velkou výzvu, již nebylo snadné naplnit. Petr Sommer v tomto ohledu kráčel především ve stopách Miroslava Richtra a začal se věnovat monastické archeologii. Právě na toto téma obhájil v roce 1983 svoji kandidátskou práci.

Listopad 89 zastihl Petra Sommera v pozici etablovaného badatele. V době nesnadného hledání nového směřování Archeologického ústavu, v němž se střetávalo několik protichůdných stanovisek, byl Petr Sommer, ač bývalý člen KSČ, vnímán jako muž kompromisu. Stejně tak byl ale svými spolupracovníky nazírán i jako talentovaný manager, jichž se české vědě v 90. letech nedostávalo a nedostává se jich na rozdíl od kariéristů bez vizí dodnes. V roce 1991 se tak stal ředitelem Archeologického ústavu a tuto funkci vykonával až do roku 1999. Po skončení ředitelské mise nebylo pro Petra Sommera, obdobně jako pro mnoho jiných, příliš mladých ředitelů, snadné se vrátit do normálního badatelského života. Na jeho straně ale stály dvě přednosti: zájem nejen o archeologii a managerský um. Z tohoto důvodu si ho František Šmahel, zakladatel Centra mediévistických studií, na papíře společného pracoviště Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy, ve skutečnosti původně dosti skrovného pracoviště ve Filosofickém ústavu AV ČR, zvolil za svého nástupce. V roce 2001 se Petr Sommer habilitoval v oboru archeologie na pražské filozofické fakultě. Jistě i díky tomu se roku 2004 stal ředitelem Centra mediévistických studií, o jehož rozvoj a finanční ukotvení nezlomně a nutno říci úspěšně bojoval další téměř dvě desetiletí. O tři roky později byl jmenován profesorem pro obor

dějiny umění na Karlově univerzitě a následně získal titul doktora věd. Symbolickým završením vědecké kariéry mu bylo udělení národní ceny Česká hlava v roce 2017.

Své první vědecké práce Petr Sommer publikoval ve druhé polovině 70. let. Poslední jeho studie nese název *Misie a benediktinské začátky pražského arcibiskupství* a byla vydána ve sborníku *Tisíc a padesát let pražského biskupství* (2023), který spoluredigoval. Padesát let soustavné badatelské činnosti, kterou nepřerušilo ani ředitelování Archeologického ústavu AV ČR, ani vedení Centra mediévistických studií, je naplněno desítkami studií, výstavních katalogů, kolektivních děl a samostatných monografií. Vedle nich ale pomyslně leží mnoho nenapsaných statí, jež Petr Sommer nosil v hlavě a jež byl schopen kdykoli s pramennými citacemi i s odkazy na literaturu přednést, vyargumentovat a v následné diskusi se svými oponenty obhájit. Petr Sommer patřil k těm historikům, kteří sedali k psacímu stroji a posléze k počítači s již hotovým myšlenkovým konceptem textu v hlavě. V tom byl perfekcionista. A možná právě tato část jeho vědeckého naturelu mu bránila více publikovat, neboť vždy usiloval o to, aby jeho práce nebyly zpochybnitelné a aby je archeologická i historická obec přijímala jako pilíře stávajícího stavu bádání.

Jako u každého badatele existují i v jeho díle práce, jichž si vážil a jež považoval za stěžejní. Mnohdy se jednalo o studie a knihy, jež vznikaly jako součást dlouhodobých projektů, jejichž organizátorem a motorem Petr Sommer byl. Vkládal do nich mnoho své energie, projevoval čistou radost, když se je podařilo dotáhnout do konce, a zároveň dával v posledních letech najevo své zklamání z jím vyvolených spolupracovníků, kteří své texty nedodali a bohorovně se tvářili, že je již dodat nemusí. Rovněž byl mnohdy rozčarován z obecného stavu české vědy, historie i archeologie. Stejně tak ho ale i trápilo, že humanitní vědy stále více ztrácejí svůj společenský kredit a že jsou technickými i přírodními vědami soustavně přehlíženy. Oprávněně nedokázal pochopit, že se z vědy vytrácí koncept knihy, ať už v podobě monografie, sevřeného souboru studií či monografií kolektivních, a že je koncept knihy nahrazován vírou v moc vysoce impaktovaných několikastránkových studií.

Z velkých projektů, na jejichž koordinaci se podílel, příkládal Petr Sommer největší význam výstavě *Střed Evropy okolo roku 1000*, doprovázené několika svazky česky i německy vydaného katalogu. Na přelomu 2. a 3. tisíciletí se na tomto projektu sešly desítky archeologů a historiků, kteří originálním způsobem hledali odpověď na otázku, kde a za jakých okolností se rodily počátky střední Evropy, jež jako specifický evropský region přetrvala dodnes, i když nenávratně ztratila význam pomyslného středu a byla vytlačena na okraj evropského dění. Již na tomto projek-

tu bylo patrné, že Petr Sommer klade zásadní důraz na komparaci. Nevnímal nazírané české dějiny izolovaně, nýbrž tematizoval dějiny raného českého státu v široké evropské srovnávací perspektivě. Tento pohled se výrazně odrazil v Sommerově podílu, autorském i organizačním, na projektu „Christianisation and State Formation in Central and Northern Europe“, jehož výsledkem byla cenná monografie *Christianisation and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus', c. 900–1200* (2007), o jejíž české vydání v roce 2014 se Petr Sommer vehementně zasazoval a s mnoha problémy mi při realizaci neúnavně a štedře pomáhal. Sám do ní přispěl společně s Dušanem Třeštíkem a Josefem Žemličkou statí „Čechy a Morava“, v níž předestřeli své názory na podobu a průběh christianizace v českých a moravských oblastech.

Pokračováním spolupráce s Josefem Žemličkou a především s Dušanem Třeštíkem, který se stal pro Petra Sommera jakýmsi mentorem, byla příprava reprezentativní monografie *Přemyslovci. Budování českého státu* (2009). Její vznik ale již doprovázely první střety o podobu interpretace počátků českého státu, šlechty, šlechtického majetku, panovnické moci, tzv. služebné organizace a tzv. privatizace státu, jež v příštích desetiletích ovlivňovaly raně středověkou medievistiku v Čechách a na Moravě. Petr Sommer se do těchto kontroverzí, jež nakonec vyzněly do ztracena, zapojil několika příspěvky. Důraz přitom kladl na historické pojmy a na práci historiků a archeologů s nimi. Stejně tak se ale neúnavně snažil, byť neúspěšně, o smířování „znepřátelených stran“ a zasazoval se o zorganizování sjezdu českých a moravských medievistů, k němuž nikdy nedošlo a patrně ani nikdy nedojde. Důraz na pojmy a na přesnost i přehlednost argumentace v tomto ohledu zůstávají jedním ze Sommerových nejdůležitějších apelů, které by měla česká medievistika vyslyšet.

Z hlediska archeologie byla největším Sommerovým tématem archeologie klášterní. Sám vedl (či na nich spolupracoval) archeologické výzkumy na Strahově, na Břevnově, na Ostrově u Davle a především na Sázavě. Sázavský klášter, kde jako archeolog strávil mnoho let a kde do posledních chvil svého života vášnivě a zasvěceně přednášel a prováděl mnoho set návštěvníků, se mu stal jakousi laboratoří středověké křesťanské kultury a náboženství. Přestože byl ateistou, většinu svých badatelských zájmů věnoval problematice rané christianizace, jejímu propojení s budováním státu a obtížným cestám interiorizace víry. Z tohoto zájmu vyvěraly projekty „Benediktini a počátky české sakrální architektury“, „Křesťanství a česká společnost ve středověku: normy a skutečnost (evropské souvislosti českého tématu)“, „Sázavský klášter – začátky monastické kultury v Čechách“, „Kultura a umění benediktinského řádu ve střední Evropě 800–1300“ a naposledy „Zrod českého měs-

ta a žebravé řády“. Výsledkem těchto projektů bylo několik výstavních katalogů a kolektivních monografií, z nichž k nejcennějším patří: *Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000* (Praha 2001), *Der heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa* (2005), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa* (2006), *Odorik z Pordenone: z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století* (2008), *Vladislav II. Druhý král Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace* (2009), *Svatá Ludmila: Žena na rozhraní věků* (2021) a *Benediktini a střed Evropy: Křesťanství, kultura, společnost 800–1300* (2021).

Pro každého archeologa i historika jsou ale vizitkou jeho badatelské dílny nejen projekty a kolektivní monografie, jimž mnohdy věnuje velký kus svého života i své energie a trápí se (s láskou) s jejich spoluautory jako s výchovou svých dětí, ale i jeho monografie. Právě ony totiž zrcadlí autorův způsob uvažování nad dějinami. Představa o dějinách byla v případě Petra Sommera komplexní. Přestože vycházel z konceptu státem podporované a státem prosazované christianizace, byl si vědom skutečnosti, že přijetí křesťanství knížetem bylo v prvé řadě symbolickým a právně-politickým aktem. Naopak christianizace představovala v raném středověku velmi komplexní proces, jenž měl své aspekty správní, mocenské, kulturní i psychologické. Pokřesťanštit pohanskou společnost znamenalo v mnoha ohledech budovat, a to dlouhodobě, společnost zcela novou, jež ve svém důsledku musela popřít sebe sama. Právě těmto problémům, resp. jejich odrazu v archeologickém materiálu raně středověkých Čech, věnoval knihu *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury* (2001). Tvoří ji několik drobnokreseb, jež dokazují autorovu minuciózní interpretaci pramenů, pracující s analogiemi, avšak s vědomím, že nad každou na první pohled lákavou analogií je třeba dlouze přemýšlet, a pokud přesahuje myšlenkový horizont aktérů v českém a moravském prostředí raného středověku, pak je třeba ji nakonec odložit či zcela zavrhnout. Celé knize pak vévodí úvahy o „interpretatio christiana“, tedy o fenoménu, který Petra Sommera zajímal po mém soudu ze všech nejvíc.

Ještě více než *Začátky křesťanství* ale odráží jeho nahlížení dějinného celku monografie *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve* (2007). Petr Sommer v ní vědomě navázal na nedokončenou monografii Václava Chaloupeckého, posmrtně vydanou koncem 40. let 20. století. Na rozdíl od Chaloupeckého Petr Sommer „životopis“ svěťce vystavěl na půdorysu politických a sociálních dějin raného středověku. Stěžejní část práce představuje kritické čtení legend, jež nám zanechaly specifické svědectví o Prokopově životě. V duchu moderních přístupů tu Sommer prostřednictvím jemných analýz oddělil topos od ozvuků reálné situace, promítající se

v Prokopově staroslověnském vzdělání, v jeho kněžství a především v založení benediktinského kláštera, jehož se stal prvním opatem. Samotné založení kláštera Sommer spojil s knížetem Oldřichem, jehož donaci následně potvrdil kníže Břetislav. Autor z toho vyvodil pro mnohé diskutabilní závěry ohledně dispozičního práva z elitní společenské vrstvy pocházejícího Prokopa s rodovým majetkem.

Především z archeologického materiálu vycházejí kapitoly věnované problematice prvních let existence kláštera, stavební podobě nejstarších klášterních budov, včetně kostela, a životu klášterní komunity. V nich se Sommerovi podařilo propojit řeč archeologických pramenů s legendárním vyprávěním. Vedle toho se v této knize pokusil vyřešit dodnes diskutovanou otázku reálnosti Prokopova svatořečení v roce 1203. V této souvislosti přišel s originálním tvrzením, že kanonizace měla být součástí širšího plánu krále Přemysla Otakara I., směřujícího k povýšení pražského biskupství na arcibiskupství. Na základě srovnávacího materiálu ukázal, že zřízení nového arcibiskupství bývalo ve 12. století mnohdy spojováno s rozvojem kultu nového domácího svätce. V dané situaci podle Sommera Přemysl Otakar I. využil Prokopa jednoduše proto, že jako jediný přicházel v úvahu. Jeho reálná kanonizace, již známe pouze z legendárního vyprávění, které se nápadně podobá příběhu vyhnání německého opata ze Sázavského kláštera, nakonec zůstala kvůli dobovým politickým okolnostem jediným hmatatelným úspěchem králova snažení o zřízení arcibiskupství.

Petr Sommer byl mnoha archeology i historiky vnímán jako tradicionalista, jako vyznavač starých interpretačních přístupů. To ale nebránilo originálním nápadům. Na vlastní kůži jsem to zažil ve chvíli, kdy jsme spolu začali připravovat knihu *Jeden den ve středověku* (2014). Byla to již naše druhá, společná kniha (tou první byla *Verba in imaginibus* z roku 2004), jež se vztahovala k otázkám středověké religiozity i středověké každodennosti a směřovala k našemu společnému příteli, k Františku Šmahelovi. Nápad na jeden den, na zachycení prchavosti okamžiku, jenž se zrcadlí v obyčejné politické, hospodářské či správní každodennosti, pocházel z Petrovy hlavy.

Petr Sommer se inovacím a otvírání nových témat nikdy nebránil. Zároveň byl ale ostrážitým strážcem klasického vědění. Strážce to byl ale laskavý, vnímavý, vždy otevřený pomoci, chápající trable druhých. Tyto vlastnosti se plně projevil také ve velmi aktivním a konsenzuálním podílu na činnosti Vědecké rady Českého časopisu historického. V jeho osobě odešel vědec, který propojoval dvě vědní disciplíny, badatel, který si byl vědom toho, že historie ani archeologie nemohou bez sebe žít, že jedna obohacuje i koriguje druhou. Minulost i přítomnost byly v jeho

uvažování dvěma stranami téže mince procesu, v němž se mění, zaniká i nově obrozuje lidská společnost. Petr Sommer bude v tomto ohledu strašně moc chybět nejen české historiografii.

Martin Nodl

Foto: Jaroslav Novotný

Výběrová bibliografie Petra Sommera

Zdeněk DRAGON – Pavel PREISS – Petr SOMMER, *Břevnovský klášter*. Praha, Oswald 1992. 32 s.

Sázavský klášter. Praha, Společnost přátel starožitností 1996. 62 s. (= Vlastivědná knihovnička SPS, 3).

Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*. Praha, Libri 1997. 782 s.

Petr SOMMER (ed.), *Boleslav II. – der tschechische Staat um das Jahr 1000. Internationales Symposium Praha 9.–10. Februar 1999*. Prag, Filosofia 2001. 493 s. (= Colloquia mediaevalia Pragensia, 2).

Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha, Garamond 2001. 174 s.

Martin NODL – Petr SOMMER – Eva DOLEŽALOVÁ (eds.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*. Praha, Argo 2004. 314 s.

Dušan FOLTÝN – Kateřina CHARVÁTOVÁ – Petr SOMMER (eds.), *Historia Monastica. I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“*. Praha, Centrum medievistických studií 2005. 296 s. (= Colloquia mediaevalia Pragensia, 3).

Petr SOMMER (ed.), *Der heilige Prokop, Böhmen und Mitteleuropa. Internationales Symposium Benešov – Sázava 24.–26. September 2003*. Praha, Filosofia 2005. 315 s. (= Colloquia mediaevalia Pragensia, 4).

Petr SOMMER – Ivan HLAVÁČEK – František ŠMAHEL, *Festgabe für Alexander Patschovsky zum 65. Geburtstag*. Praha, Centrum medievistických studií 2005. 40 s.

Petr SOMMER (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006. 289 s.

Petr SOMMER – Milena BRAVERMANOVÁ (eds.), *České země v raném středověku*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2006. 243 s.

Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve. Praha, Vyšehrad 2007. 337 s. (= Velké postavy českých dějin, 6).

Petr SOMMER – Vladimír LIŠČÁK (eds.), *Odorik z Pordenone – z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, Plzeň, 13.–14. listopadu 2006 = Odoric of Pordenone – from Venice to Peking and Back. Meetings on the roads of the Old World in the 13th–14th centuries. Proceedings of the international conference, Pilsen, 13th to 14th November 2006.* Praha, Centrum mediivistických studií 2008. 286 s. (= Colloquia mediaevalia Pragensia, 10).

Petr SOMMER – Pavel SOUKUP (eds.), *Centrum mediivistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze při Filosofickém ústavu AV ČR, v.v.i., v Praze. Badatelství, doktorandská výchova, mezinárodní spolupráce: 1998–2008.* Praha, Filosofia 2008. 107 s.

Michal MAŠEK – Petr SOMMER – Josef ŽEMLIČKA a kol., *Vladislav II. Druhý král z Přemyslova rodu: k 850. výročí jeho korunovace.* Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009. 259 s.

Petr SOMMER – Dušan TŘEŠTÍK – Josef ŽEMLIČKA (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu.* Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2009. 779 s.

Kostely na Sedlčansku. Sedlčany, Městské muzeum Sedlčany 2011. 165 s.

Petr SOMMER – Dušan TŘEŠTÍK – Josef ŽEMLIČKA, *Čechy a Morava. In: Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.–12. století.* Praha, Argo 2013, s. 219–261. (= Dějiny Evropy, 14).

Jan ROYT – Petr SOMMER – Martin STECKER, *Sázavský klášter.* Praha, Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze ve spolupráci s územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze 2013. 99 s.

Ivana BOHÁČOVÁ – Petr SOMMER (eds.), *Středověká Evropa v pohybu. K poctě Jana Klápsťe = Medieval Europe in motion. In honour of Jan Klápsťe.* Praha, Archeologický ústav AV ČR 2014. xviii, 556 s.

Martin NODL – Petr SOMMER (eds.), *Jeden den ve středověku.* Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2014. 216 s.

Dušan FOLTÝN – Jan KLÍPA – Pavlína MAŠKOVÁ – Petr SOMMER – Vít VLNAS (eds.), *Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300.* Praha, Národní galerie ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR v Praze 2014. 491 s.

- Eva DOLEŽALOVÁ – Petr SOMMER (eds.), *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2016. 733 s.
- Ivana BOHÁČOVÁ – Petr SOMMER (eds.), *Raný český stát 10. století*. Praha, Filosofia 2020. 320 s. (= Colloquia mediaevalia Pragensia, 21).
- Jan MARÍK – Martin MUSÍLEK – Petr SOMMER (eds.), *Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2021. 378 s.
- Dušan FOLTÝN – Pavlína MAŠKOVÁ – Petr SOMMER (eds.), *Benediktini a střed Evropy. Křesťanství, kultura, společnost 800–1300*. Praha, NLN, s.r.o. 2021. 429 s.
- Jan KOTOUS – Petr SOMMER – Vratislav VANÍČEK (eds.), *Tisíc a padesát let pražského biskupství*. Praha, NLN, s.r.o. 2023. 419 s.

Sestavila Kristina Rexová